سایکۆلۆژیای مێگەل.. وەرگێڕان و ئامەدەکردنی لە عەرەبییەوە: گۆران عەبدوڵڵا

زۆرترین شتێک کە مێگەل ڕقی لێیەتی ئەو مرۆڤەیە کە بە شێوەیەکی جیاوازتر لەوان بیر دەکاتەوە. لە ڕاستیدا ئەوان ڕقیان لە ڕایەکەی نییە، ئەوەندەی ڕقیان لەو جوورئەتەیە کە ئەم تاکە هەیەتی، لەوەی بیردەکاتەوە جیاوازبێت لەوانی تر.

بەم وشانە شۆپنهاور ڕاستەوخۆ دەمانخاتە بەردەم یەکێک لە قووڵترین کێشە مرۆییەکان، ئەویش ئەوەیە کە “ئازادی بیرکردنەوە” ڕووبەڕووی ڕەتکردنەوە نا بێتەوە لەبەر ئەوەی هەڵەیە یان نەگونجاوە، بەڵکو لەبەر ئەوەی خیانەتێکی رانەگەیەندراوە دژ بەو سیستەمە شاردراوەی کە پەیوەندییە مرۆیییەکان ڕێک دەخات، واتە دەسەڵاتی کۆمەڵگە.

مێگەل دژایەتی ڕاستی ناکات لە ناخیدا، چونکە ڕاستی تووڕەی ناکات تا ئەو کاتەی کەسێک جوورئەتی نەکرد بێت خاوەندارێتی لێبکات. بەڵکو تووڕە دەبێت کاتێک تاکێک بوێریدەکات جیاوازێکان دەربخات یان ئەو هاوئاوازییە ساختەکارییە بشکێنێت کە یەکیاندەخات.

بۆ ئەوەی بڵێیت “من بە چاوی خۆم دەبینم، نەک بە چاوەکانتان.” ئەم نیوەدێڕە ڕێگایەکی فراوان لەبەردەمماندا دەکاتەوە لە فەلسەفە و دەروونناسی و مێژوو و کۆمەڵناسیدا.

با یەکەم جار لە واتا فەلسەفییەکەی بڕوانین؛

ئەوەی شۆپنهاور – Arthur Schopenhauer دەیڵێت دەنگدانەوەیەکی قووڵە بۆ ئەوەی سوقرات دوو هەزار ساڵ پێشتر نووسیویەتی، کاتێک ڕەتیکردەوە بێدەنگی هەڵبژێرێت سەبارەت بەو پرسیارانەی کە لە کۆمەڵگە دەیوروژێنێت، ژ□ه□ر□کەی خواردەوە بۆ ئەوەی د□س□□ز بمێنێتەوە بۆ بیرکردنەوەی جیاواز.

سوقرات نەکوژرا لەبەر ئەوەی هەڵەی کردبوو، بەڵکو لەبەر ئەوەی جوورئەتی بیرکردنەوەی “دژە باوی” هەبوو، لەبەر ئەوەی بەبوونی خۆی شەق و شڕی “دڵنیایی درۆینەی” شارەکەی ئاشکراکرد. ئاوا تێدەگەین ئەوەی مێگەل ڕقی لێیەتی بیرۆکەکە نییە، بەڵکو بوونی “راستییە” لای تاکێك. لەم چوارچێوەیەشدا نیتچەمان بیردەکەوێتەوە، ئەوەی مرۆڤی ئازادی بە “ڕۆحی ئازاد” ناودەبرد.

ئەو تاکەی سەر بە مێگەل نییە ئەوەیە کە بە تەنها لە چۆڵەوانیدا دەڕوات. لە کتێبەکەیدا “ئەودیوی خێر و شەڕ”، نیچە دەیسەلمێنێت کە

چەن گەورەترین تاوان لە بەرچاوی مەگەل، کوشتن و خیانەت نییە، بەڵکو جوورئەتی بیرکردنەوەیە لە دەرەوەی ئاکاری باو، چونکە ئەمە مەترسی دەخاتە سەر بنەما هاوبەشەکانی پێکەوە ژیانیان!
مەگەل پێویستی بە "ڕاستی-حەقیقەت" نییە، بەڵکو پێویستی بە "یەکگرەنگی"، پێویستی بەو ئارامییەیە کە لە گوتنی "هەموومان بیر لە هەمانشت دەکەینەوە" سەرچاوەدەگرێت.
لێرەوە دەتوانین ڕەنگی باسەکە بەرینەوە لای کۆمەڵناسی. "ئەمیل دۆرکایم" Émile Durkheim کاتێک سەبارەت بە هۆشیاری کۆمەڵایەتی دەستی دایەنووسین، بینیویەتی کە "کۆمەڵگە بنەمایەک لە بەها و باوەڕەکان بە خۆی دروست دەکات و هەرکەسێک لەو بنەمایە دەربچێت دەبێتە نامۆ، نەک بە واتایەکی نەخۆشانە بەڵکو بە واتای-هەبوون " کۆمەڵگە بە پاراستنی یەکگرتوویی و یەکڕەنگی خۆی، شوێن بە "کەسی نامۆ" بە هزری ئەو کۆمەڵگایە ناکاتەوە . لێرەوە تێدەگەین بۆچی بیرمەندی جیاواز وەک مەترسی دەبینرێت تەنانەت ئەگەر ڕاستگۆش بێت.
"نامۆیی" ئەو وێنە یەکگرتووییە دەشکێنێت کە مەگەل پیرۆزی دەکات.
بەڵام چی سەبارەت بە دەروونناسی فرۆید؟ کاتێک باسی میکانیزمی فڕێدان یان بەرەنگاربوونەوەی دەکرد، ئاماژەی بەوە کرد، ئەوەی کە ڕقمان لە کەسی دیکەیە، تەنها ڕەنگدانەوەی ئەوەیە کە ترسی ڕووبەڕووبوونەوەمان هەیە لەگەڵ ئەو کەسە!
لێرە بە وردی گرنگی قسەکەی شۆپنهاور دەردەکەوێت، ئەویش ئەوەیە کە مەگەل ڕقی لە بیرکەرەکە نییە، بەڵکو ڕقی لەوەیە کە کەسێک بیریبهێنێتەوە دەکرێت لە دەرەوەی حەسارەکەی ئەوان بیرکردنەوەی "جیاواز" هەبێت. ئەوان توانای بینینی کەموکوڕیەکانی خۆیان نییە لە ئاوێنەدا، بۆیە لە بری ڕووبەڕووبوونەوەی کەموکوڕیەکانیان دەچن "ئاوێنەکە" دەشکێنن!
نموونەی زیندوش لەوبارەوە گالیلۆ دادگای نەکرا بە هۆکاری ئەوەی هاوکێشە ماتماتیکەکەی کێشەی هەیە، بەڵکو لەبەر ئەوەی بوێری ئەوەی کرد بڵێ زەوی چەقی گەردوون نییە.
جوردانۆ برونۆ Giordano Bruno سوتێنرا چوونکە بێدەنگی هەڵنەبژارد لەوەی کە گەردوون بێکۆتاییە، ئەم وتنەی ئەو پایەکانی مەسیحییەتی خستە ژێر پرسیارەوە. ڕقیان لە مارتن لوثەر- Martin Luther- نەبووەوە بە هۆکاری ریفۆرمەکانی بەڵکو بە هۆکاری ئەو بوێرییەی بوو کە بەچوونەکانی خۆی بە دەرگای کڵێسا هەڵواسی. بوونی "بوێری" یەکە تاوانە نەوەک حەقیقەتبێژی!
ئەگەر ڕوومان وەربگێڕین بەرەو ئەدەب دەبینین:-
دەستۆیڤسکی -Fyodor Dostoevsky- لە ڕۆمانی "برایانی کارامازۆڤ"دا وادەکات "ئیڤانە" ڕووبەڕووی کڵێسا بووەستێتەوە، نەک

لە ڕێگەی درۆپێکردنەوە بەڵکو لە ڕێگەی “پرسیارکردن” لە ئازادی.
کڵێسا لە ڕۆمانەکەدا لە لەدەستدانی ڕاستی ناترسێت بەڵکو لەوە دەترسێت کە خەڵک ئازادانە عەقڵیان بەکاربهێنن.
ئەوەی شۆپنهاوەر دەیڵێت ڕستەیەکی ساکار نییە، بەڵکو کلیلێکە بۆ تێگەیشتن لە بوونی مر□قایەتی. مێگەل ڕقی لە جیاوازیە نەک لەبەر ئەوەی هەڵەیە، بەڵکو لەبەر ئەوەیە ئەو بێهیزی و گوێڕایەڵییەی کە تێیدایە ئاشکرا دەبێت.
بیرکردنەوەی جیاواز ڕاگەیاندنێکە کە بوون بە بەشێک لەکۆمەڵگە “چارەنووسی نەگۆڕ” نییە و تاک دەتوانێت بە تەنها لەسەر پێی خۆی بوەستێت و جیهان بە چاوی سەربەخۆوە ببینێت.
ئەگەر لە لایەکی ترەوە لە قسەکانی شۆپنهاوەر بڕوانین، دەردەکەوێت کە ناو□□ک□کەی هەر ئەوەیە کە “کارڵ مارکس” دواتر پێی گوت “نامۆبوون”. کاتێک تاک لە ناو کۆمەڵگەدا خۆی بە نامۆ دەبینێت، دەردەکەوێت کە ئەوەی جیای دەکاتەوە لە مێگەل نە ڕاستی و نە خەیاڵە، بەڵکو مەودایە لە نێوان خودی ئازاد وسەرخانی کۆمەڵایەتی.
مارکس باسی نامۆبوونی کرێکاری کرد کاتێک کاڵایەک بەرهەم دێنێت هەست بە بوونی ناکات لەخۆیدا. بەڵام دەتوانین ئەم چەمکە بە شێوەیەکی فراوانتر بخوێنینەوە؛
هەرکەسێک “دژە باو” بیربکاتەوە، ژیانێکی نام□یانە دەژێت، چونکە ئەوەی ئەم دەیبینێت ئەوانی تر نایبینن، بۆیە هەست بە غەریبییەکی قوڵدەکات تەنانەت ئەگەر لە دڵی شارەکەیشیدا بێت.
مێگەل ڕقی لە جیاوازیە چونکە هۆکار بۆ ئەو نامۆبوونە ئاشکرا دەکات، بیریان دەخاتەوە کە “کۆمەڵایەتی” بوونیان ئازادی نییە بەڵکو “گرێبەستێکی” ئایدۆلۆژیە. ئەمەش دەمانباتەوە لای فوکۆ- Michel Foucault- ئەو تێبینی ئەوەی کردووە کە “دەسەڵات” هەمیشە لە دەستی فەرمانڕەوا یان دەوڵەتدا نییە، بەڵکو لە پێکهاتەی کۆمەڵگەکەی خۆیدا دابەش کراوە. دەسەڵاتی کۆمەڵگە، دەسەڵاتی مێگەل لەوانەیە لەزۆر حاڵەتدا “ستەمکارتر” بێت لە دەسەڵاتی زۆردار.
زۆردار یان ڕووب□□ودەکرێت یان دەکوژرێت، بەڵام مێگەل نابینرێت و بەردەستنییە لە فۆرمێکی دیاریکراودا، وەکو خێوێک لە سێتی ئایدیۆلۆژیا، ئاکار، بیرکردنەوە بە شلی و بە توندی لە هەموو شوێنێکە؛ لە قوتابخانە، شەقام، قاوەخانە و شوێنی کار.
کاتێک جیاواز بیر دەکەیتەوە، دەبینیت کە تەنها ڕووبەڕووی یەک ڕوو نابیتەوە، بەڵکو سەد ڕوو. لە ڕووتدا پێدەکەنن و لە ناخەوە شتێکی ترن. ئەم دەسەڵاتە نەبینراوە وا دەکات کە بیرکردنەوەی جیاواز کارێکی مەترسیدار بێت، چونکە یاخیبوون نییە لە دژی تاک یان دامەزراوە، بەڵکو لە دژی تۆڕێکی ئاڵۆزی چاو و عەقڵ کە چاودێرن

بەسەرتەوەو هەناسەکانت دەژمێرن.
لەڕەوە دەتوانین تێبگەین لەوەی جۆن ستیوارت میل- John Stuart Mill- کە لە کتێبی "سەبارەت بە ئازادی- On Liberty"دا نووسیویەتی:
"گەورەترین هەڕەشە بۆ ئازادی زۆرداری دەوڵەت نییە بەڵکو زۆرداری ڕای گشتییە"
میل جیاوازی دەکات لە نێوان "ئازادی قسەکردن" و "ئازادی بیرکردنەوە" یەکەمیان لەوانەیە ڕێت بدرێت، بەڵام دووەمیان تەنها ئەویان مرۆڤ بنیات دەنێتەوە!
بەڵام مەگەل بەرگەی ئازادی بیرکردنەوە ناگرێت چونکە دەزانێت بیرکەی ئازاد توشبوونێکی بەهێزتری هەیە لە هەموو ڤایرۆسەکان.
گومان لەوەدا دەچێنێت، ئەمەش ڕوون دەکاتەوە کە بیرمەندی جیاواز جارێک سزا دەدرێت نەک بە کوشتن بەڵکو بە دابڕان و بێدەنگی، چونکە مەگەل دەترسێت توشبوونی جوورئەت بڵاو ببێتەوە.
ڕاستی ئەوەیە کە ئەم شەڕە لە نێوان تاک و کۆمەڵگە نوێ نییە.
ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ ئەفسانە کۆنەکان، پڕۆمیسیوس دەبینین کە ئاگری دزی بۆ مرۆڤەکان، کەچی سزادرا نەک لەبەر ئەوەی هەڵەی کردبوو، بەڵکو لەبەر ئەوەی جوورئەتی کرد پیرۆزییەکانی خوداوەند بشکێنێت.
ئاگر لێرە هێمای بیرکردنەوەی ئازادە، جوورئەتی دزینیشی ئەوەیە کە مەگەل ڕقی لێیەتی. هەموو پاڵەوانێکی تراژیدی لە مێژوودا هەمان چارەنووس ڕووبەڕووی دەبێتەوە؛
"ئۆدیپ" کە ویستی ڕاستی بزانێت چاوەکانی لەدەستدا، مەسیح کە لە دەرەوەی یاسای کۆمەڵگە ڕێنوێنیدەدا لە خاچدرا، گالیلێۆ کە جوورئەتی کرد ئەستێرەکان بە جۆرێک ببینێت جیا لەوەی پێی گوتراوە، کڵێسا رایکێشایە بەردەم دادگاکانی لێکۆڵینەوە.
کاتێک ئەم زنجیرە نموونانە دەخوێنینەوە، تێدەگەین کە هەموو مێژوو تەنها مەیدانی شەڕە لە نێوان "مەگەل" و "کەسی جیاواز"مەگەل جێگیری دەوێت، ئارامی دەوێت، دەیەوێت لە دۆنیایەکی یەکڕەنگدا بخەوێت. کەسی جیاواز لە پڕۆسەی گۆڕان بە دوای ڕاستیدا "جورئەتی بیرکردنەوەی جیاواز" دروست دەکات، تەنانەت ئەگەر ئەم گۆڕان و جورئەتە سەختیش بێت، بۆیە ئەم تاکە و ئەم کۆمەڵگەیە بەر یەك دەکەون.
لەبەر ئەمە کیرکەگارد- Søren Kierkegaard- نووسیویەتی "کۆمەڵ درۆیە"، چونکە بینیویەتی مەگەل هەرچەندە بانگەشەی ڕاستی بکات، هەوڵی بۆ نادات جگە لەو ڕادەیەی کە "دۆنیایی" پێدەدات، لە کاتێکدا هەوڵدەری ڕاستی لە پێناوی جێکەوتەکردنی راستیدا ئاسایش و

ئارامی خۆیدەخاتە مەترسییەوە.
کاتێک لە تێڕوانینی دەروونناسەکەوە لێکدانەوەی بۆ دەکەین، دەبینین ڕقی مەگەل لە جیاوازی تەنها ڕەنگدانەوەی میکانیزمەکانی گوێڕایەڵی و ڕازیبوونە کە مرۆڤەکان لە قووڵایی خۆیاندا ڕێک دەخات.
با تاقیکردنەوە ناودارەکەی سەلۆمۆن ئاش – Solomon Asch – لە پەنجاکانی سەدەی بیستەم بەبیر بهێنینەوە، لەم تاقیکردنەوەیەدا؛ نیشانیدا چۆن خەڵك خۆیان لەگەڵ بۆچوونی زۆرینەدا دەگونجێن، تەنانەت کاتێک بە ڕۆشنی دەزانێت هەڵەیە. لەوێ داوا لە بەشداربووان کراوە کە درێژی هێڵەکان بگونجێنن، بەڵام زۆرینەی “گرووپەکە” (لە ڕاستیدا بەشێک بوون لە پلانەکە) بە مەبەست وەڵامی هەڵەیان دایەوە، ئەمەش وایکرد کە ڕێژەیەکی بەرچاو لە بەشداربووانی ڕاستیقینە لەگەڵیدا بگونجێن و وەڵامی هەڵە بدەنەوە سەرەڕای ئەوەی دەیانزانی کە هەڵەیە!
لێرەدا لەقووڵایی شۆپنهاور تێدەگەین: ڕاستی دوژمن نییە، بەڵکو تەنها جوورئەتەکەیە. لە تاقیکردنەوەی میلگرامدا- Milgram -، لەلایەن ستانلی میلگرامەوە- Stanley Milgram -لە ساڵانی شەستەکاندا ئەنجامدرا، لێکۆڵینەوەی لە ئامادەیی تاکەکان کرد بۆ گوێڕایەڵی کەسایەتییە دەسەڵاتدارەکان، تەنانەت کاتێک ڕێنمایی دەکران بۆ ئەنجامدانی کارێک کە لەگەڵ ویژدانی کەسی خۆیاندا ناکۆکە.
تاقیکردنەوەکە “مامۆستا” (بەشداربوو) و “فێرخواز” (بەشداربووی ئاگادار لە پلانەکە)ی تێدابوو کە گوایە بەهۆی وەڵامی هەڵەوە تەزووی کارەبای لێدەدرێت.
سەرەڕای ناڕەزایەتی فێرخوازەکە و کاردانەوەی ناڕەحەتی زیاتر، ڕێژەیەکی سەرسوڕهێنەری بەرزی بەشداربووان بەردەوام بوون لە بەڕێوەبردنی لێدانی تەزووی کارەبا، تەنانەت لە ئاستێکی مەترسیداریشدا. نەک لەبەر ئەوەی خراپ بوون، بەڵکو لەبەر ئەوەی جوورئەتیان نەبوو بۆ خۆیان بیر بکەنەوە!
گوێڕایەڵی لای مەگەل لە ویژدان بەهێزترە تا کاتێک ویژدان لەسەر مەگەل دابەش کراوە. ئاوا ڕوون دەبێتەوە کە مەگەل ڕقی لە بیرۆکەی نوێ نییە لەبەر ئەوەی بەهەڵەی دەزانێت، بەڵکو ترسی لەوە هەیە کە بیرۆکە نوێیەکە مەترسی بخاتە سەر پێکهاتە دەروونییەکەی کە یەکگرتوویان دەپارێزرێت: ڕازیبوون، گوێڕایەڵی، کۆك بوون لەسەر بێدەنگی.
کەواتە؛ کاتێک تاکێک دێتە دەرەوەو و دەڵێت:-
“ ئیتر من بە چاوی خۆم دەبینم”، ڕووبەڕووی ناڕەزایەتییەکی

عەقڵانی نابێتەوە، بەڵکو زیاترلە بەرگری دەچێت. کۆمەڵگە هێرشی بۆ دەکات، هەروەکوو ئەوەی لاشە کاتێک بەرگری لەخۆیدەکات کە ڤایرۆسێکی نامۆ لێیدەدات.
کۆمەڵناسی ئەمە وەسف دەکات وەک "میکانیزمی داماڵین" تاکێکە دەیان ناو و ناتۆرەیان لێدەنرێت: شێت، لادەر، خائین، تاکو خەڵک بە ئارامییەوە بگەڕێنەوە بۆ دڵنیاییەکانیان. داماڵینی "ئەوی تری جیاواز" ئەو ڕێگاییەیە کە مەگەل خۆی پێ دەپارێزێت.
ئەم میکانیزمانە لە سنووری تاقیکردنەوە یان تیۆرەکان ناوەستن، بەڵکو دەتوانرێت لە دیمەنە ڕۆژانەکانی مێژوودا ببینرێن. بڕوانە چۆن مامەڵەیان لەگەڵ ڤان گۆخ – Vincent van Gogh- کرد، وێنەکێشی خەڵوەتگری گەورە. ئەوەی ئەوانی تر نەیاندەبینی ئەو لە ڕەنگ و سێبەرەکاندا دەیبینی، بۆیە وەک شێتێک وێنەی کێشا و وەک نەفرەتلێکراوێک ژیا، لە ئێستاشدا تابلۆکانی بە ملیۆنان دۆلار دەفرۆشرێن. مەگەل ڕقی لە تابلۆکانی نەبوو لەبەر ئەوەی خراپ بوون، بەڵکو ڕقی لەو دوو چاوە جیاوازەی بوو کە جیهانیان بەو جۆرە دەبینی کە ئەوانی تر جورئەتی ئەوبینینەی ئەویان نەبوو.
هەمان دیاردە لە کۆمەڵگە سیاسییەکاندا دەبینین. کاتێک "نێلسۆن ماندێلا" دژی سیستەمی رەگەز پەرستی هاتە مەیدان، بە بیرمەند یان چاکسازکار نەژمێردرا، بەڵکو بە "تیرۆریست" ناسێندرا بۆ سێ دەیە! ئەمە بەهۆکاری ئەوە نەبوو کە بیرۆکەکەی هەڵە بوو، بەڵکو لەبەر ئەوەی جوورئەتی کرد لە دەرەوەی "دڵنیایی مەگەلی سپی پێستی باڵاو سەردەست" بیرۆکەکەی بڵێت، ئەمە تاوانەکە بوو نەك خودی بیرۆکەکانی. دوای ئەوەی پێکهاتەکە گۆڕا، هەمان کەسی جیاواز بووە پاڵەوانی نیشتیمانی.
مێژوو سەلماندوویەتی کە مەگەل ڕقی لە کەسی جیاواز نییە بە خۆی، بەڵکو لەبەر ئەوەی مەترسی دەخاتە سەر پێکهاتەی گوڕڕاییەی. ئەگەر پێکهاتەکە بگۆڕدرێت، کەسی جیاواز دەبێتە هێماو سیمبول و ئاماژە.
ئەم میکانیزمە دەروونی و کۆمەڵایەتیانە تاک لەبەردەم دوو هەڵبژاردەدا دادەنێن کە سێیەمیان نییە: یان توانەوە لەناو مەگەل و بێخەمبوون، یان بە تەنها بمێنێتەوە و ڕاستی بدۆزێتەوە.
بۆیە ئەلبێرت کامۆ -Albert Camus- گوتویەتی (ئازادی واتای نییە ئەگەر مەترسی تەنیایی لەخۆ نەگرێت، چونکە مەگەل ئازادیت ناداتێ، بەڵکو ناسنامەیەکی ئامادەت دەداتێ لە بەرامبەر ئەوەی واز لە جوورئەتی بیرکردنەوە بهێنیت.)
کاتێک ئەوەی شۆپنهاور گوتویەتی لە ڕووناکی بیرۆکەکانی ئانتۆنیۆ گرامشییەوە -Antonio Gramsci – تەماشای دەکەین، دەبینین ئەو جیاوازییەی کە مەگەل ڕقی لێیەتی تەنها تاکێکی دابڕاو نییە، بەڵکو

ئەوەیە کە دەتوانین پێی بڵێین “ڕۆشنبیری ئۆرگانیک”. گرامشی جیاوازی کردووە لە نێوان ڕۆشنبیری تەقلیدی کە لە باڵەخانەیەکی بەرزدا دەژێت و ڕۆشنبیری ئۆرگانیک کە تێکەڵە بە کێشە و خەباتی کۆمەڵگەکەی و جوورئەتی بزواندنی دۆخەکەی هەیە.
ئەم ڕۆشنبیرە ئۆرگانیکە لە دیدی مەگەلەوە خائینە، چونکە کێشە بنەڕەتییەکانی کۆمەڵگە ئاشکرادەکات، ئەو کێشانەی بەلای مەگەلەوە سرووشتییە کە لە ئاستیدا بیناسازییەکی مێژوویی شەق و شڕە کە دەتوانرێت بڕووخێنرێت. مەگەل لە بیرۆکە بچووکەکان ناترسێت، بەڵکو لەو بیرۆکانە دەترسێت کە لە جەستەی ڕاستیدا جووڵە دەکەن.
بۆیە کارە مارکس ڕووبەڕووی ڕقێکی بێسنوور بووەوە، نەک تەنها لەبەر ئەوەی دەربارەی سەرمایە نووسیویەتی، بەڵکو لەبەر ئەوەی تیۆری بە کردەوەی شۆڕشگێڕانەوە بەستووەتەوە و فەلسەفەی کردووە بە چەکوش. کاریگەرییەکەی هەتا ئەمڕۆ بەردەوامە و بەردەوام دەبێت.
مەگەل، بورژوازی بێت یان بیوروکراسی، توانای قبوڵکردنی مارکسیان نییە کە بیر و ژیانی پێکەوە بەستێتەوە، چونکە بنەماکانی یاسایی گوێڕایەڵی کۆمەڵایەتی دەلەرزێنێت.
دەتوانین ئەو نووسینەی هانا ئارێنت -Hannah Arendt- بهێنینەوە کە دەربارەی “پوچی خراپە” - the Banality of Evil – نووسیویەتی. ئەو بینیویەتی کە خراپترین تاوانەکان بە پاڵنەری ڕقی تاکەکەسی ئەنجام نادرێن، بەڵکو بە پاڵنەری گوێڕایەڵی کۆمەڵگە ئەنجام دەدرێت.
ئایخمان -Adolf Eichmann- کە ڕێکخستنی گواستنەوەی جولەکەکانی بۆ کامپە نازییەکان کردووە، ئەو دڕندە شەیتانەکە نەبوو، بەڵکو کارمەندێکی بیروکرات بوو کە گوێڕایەڵی لەیاساکان دەکرد.
مەگەل هەمیشە دڵخۆشە بەو دۆخە، چوونکە دەتوانێت خراپەکاری ئەنجامبدات بێبیرکردنەوە. بەڵام کاتێک بیرمەندێک پەیدادەبێت و دەدوێت:
“ خۆت بیر بکەرەوە”، ئەمە وەک مەترسی لەسەر پێکهاتەیی خۆیان دەبینن، بۆیە ئەم کەسە وەک مەترسییەکی خراپتر لە هەر دوژمنێکی دەرەکی سەیردەکرێت.
لێرەوە تێدەگەین بۆچی لە ئەسینا ڕقیان لە سوقرات بوو، لە کاتێکدا نە سوپای هەبوو نە سامان، بەڵام گەنجەکانی بە پرسیارکردن هاندەدا. مەگەل لەو کەسانە خۆشنابێت کە خەڵک فێری چۆنیەتی بیرکردنەوە دەکەن. چوونکە ئەوە باشدەزانن نەخۆشی فێربوون لە هەموو چەکەکانی تر کووشندەترە.
هەمان شت دەربارەی گالیلیۆ ڕاستە، کاتێک تەلیسکۆپەکەی سوڕاند بەرەو ئاسمان لە جیاتی دەقەکانی کەنیسا. تەلیسکۆپەکە مەترسیدار نەبوو، بەڵکو جوورئەتەکە بە بەکارهێنانی دژی دڵنیایی کۆمەڵگە

تاوان بوو.
لەڕێی تراژیدیایەکی ئازارهێنەر دەردەکەوێت، کەسی جیاواز زۆرجار ژیانی دادەنا لە پێناوی جوورئەتەکەی، لە کاتێکدا مەگەل دوای مردنی ئینجا دێن بۆ تەمارکردنی خاوەندارێتی مەگەل بەسەر ئەم کەسەوە، بەمرۆڤێکی بەرز دەینرخێنن.
سوقرات دوای خواردنەوەی ژەهرەکە بووە "باوکی فەلسەفە"،
جیۆردانۆ برونۆ -Giordano Bruno- دوای سووتاندنەکەی بووە هێمای ئازادی. مارتین لوثەر کینگ -Martin Luther- دوای کوشتنی بووە ئایکۆنێک. مەگەل ناتوانێت جیاوازی کەسانی زیندوو قبوڵبکات، بەڵام پاش مردنیان کە ترسیان دەڕەوێتەوە بەرز دەیاننرخێنن، خۆی دەکات بە میراتگری شەرعی تاکەکان، تا بتوانێ هەیبەت بداتەوە کۆنتڕۆڵی خۆی.
بەم واتایە دەتوانین بڵێین مێژوو تەنها مەیدانێکە کە کەسە جیاوازەکانی دەکوژێت پاشان پیرۆزیان دەکات. وەک ئەوەی مەگەل هەمیشە پێویستی بە کوشتنی جیاوازی هەیە بۆ دڵنیایی خۆی، دواتر بەرز نرخاندنی لە پێناو خۆجوانکردنی خۆیدا.
ئەم تراژیدیایە قسەکەی شۆپنهاور ئازاربەخشتردەکات، نەک تەنها ئەوەی مەگەل ڕقی لە بوێری فکری هەیە، بەڵکو لە ڕێگەی نکۆڵیکردن و دوواتر قبوڵکردنی بەڵام پاش بەسەرچوونی کات.
ڕەنگە هەندێک وابیر بکەنەوە کە پاشهاتنی مۆدێرنیزم و هەڵگرتنی تاکگەرایی لە خۆیدا، مرۆڤی لە کۆتی مەگەل ئازاد کردووە. بەڵام لەڕاستیدا بابەتەکە لەوە ئاڵۆزترە. ڕاستە مۆدێرنیزم درووشمی خودی ئازادی بەرزکردەوە، بەڵام ئەم خودە لە بەشاییدا نەژیا، بەڵکو ڕووبەڕووی خوداوەندێکی نوێی کردەوە ئەویش "جەماوەرە".
گوستاڤ لەبۆن -Gustave Le Bon- لە کتێبی "سایکۆلۆژیای جەماوەر" ئاماژەی پێکردووە، (تاک لەناو کۆمەڵگەدا وەک تاک بیرناکاتەوە، بەڵکو توانا ڕەخنەییەکانی لەدەست دەدات و دەبێتە گەردیلەیەک لە ناو شەپۆلێکی کوێر.)
لەم چوارچێوەیەدا کەسی جیاواز لە بەرانبەر مەترسیدا دەمێنێتەوە، نەک بە شمشێری دادگاکانی لێکۆڵینەوە و پشکنینی کڵێسا وەک لە سەدەکانی ناوەڕاستدا، بەڵکو بە سزای کۆمەڵگە کە شێوەی دابڕان، تەریککردنەوە، یان کوشتنی مەعنەویی دەکرێتە سەر.
مۆدێرنیزم مەگەلێکی نوێی دروست کرد، مەگەلێکی زیاتر بڵاوبووەوە.
لە ڕابردوودا جیاوازکار ڕووبەڕووی قەشەیەك یان پاشایەک دەبووەوە، بەڵام ئەمڕۆ ڕووبەڕووی ملیۆنان چاو دەبێتەوە کە لە پشت شاشەکانەوە چاودێریی دەکەن، ملیۆنان دەنگ پێکڕا هاوار دەکەن.
ڕاگەیاندن، پاشان ئامرازەکانی سۆشیال میدیا، مەگەلێکی جیهانیی

دروست کردووە. مەگەڵ چیتر ناوخۆیی نەماوەتەوە، بەڵکو جیهانیە.
دەکرێت وشەیەکی ڕەگەزپەرستی سنووری هەموو کیشوەرەکان ببڕێت.
ڕەنگە مەترسیدارترین شتێک ئەم مۆدێرنیزمە هێنابێتی ئەوە بێت کە نیچە بە "ئەخلاقی کۆیلە" ناوی بردووە، ئەو ئەخلاقەی زۆرینە وایلێدەکات ڕقیان لە هەر تاکێک بێت کە بوێری تێپەڕینی هەبێت.
لە کۆمەڵگە " یەکڕەنگە جامۆریەکاندا-یان تۆتالیتارە کۆمەڵایەتیاکاندا" سەرکەوتن کەدەکەی بە لەکچوون و جیاوازیش دەبێتە تۆمەت. تەنانەت ئازادیش، ئەوەی هەمیشە فەیلەسوفەکان باسیان لێوەکردووە، لە ناو مەگەڵدا، دەبێتە ئازادییەکی مەرجدار کە هێڵە سوورەکان تێنەپەڕێت کە بە کۆدەنگی دانراوە.
لەم چوارچێوەیەدا ئێریک فرۆم- Erich Fromm- دەربارەی "ترس لە ئازادی" نووسیویەتی، ئەو ترسەی وا لە تاکەکان دەکات هەڵبێن لە بارگرانی بڕیاری سەربەخۆی بۆ ئەوەی لە کۆمەڵگەیەکدا بتوێنەوە.
مەگەڵی سەردەمی، ڕقی لە جیاوازی نییە لەبەر ئەوەی لەگەڵ ڕاستیدا ناگونجێت، بەڵکو لەبەر ئەوەی ئەو بەرپرسیارێتییەی لێیهەڵهاتوون بە بیریان دێنێتەوە. بەرپرسیارێتی لەوەی کە ئازاد بیت، بۆیە جیاوازبوون لەسەردەمی پۆپۆلیزمدا بەشێوەیەکی تووند سزادەدرێت نەک هەموو جارێک بە کوشتن بەڵکوو لە ڕێی گاڵتەپێکردن و بێزارکردنەوە بە بێدەنگکردنی.
ئەمە هەموو ڕۆژێک لە دادگا مەدەنیەکانی لێکۆڵینەوەو پشکنیندا دەیبینین کاتێک میدیا کەسێک دەکاتە دوژمنی گشتی، یان سۆشیال میدیا دەیکاتە ئامانجی گاڵتە و ڕق.
لۆژیکەکە هەمان ئەوەیە کە شۆپنهاور باسی کردووە:
"ڕای جیاواز ئەوە نییە کە مەگەڵ ڕقی لێیەتی، بەڵکو بوێرییە بۆ بیرکردنەوە لە دەرەوەی ئاوازی کۆمەڵایەتی"
بەم واتایە مۆدێرنیزم خۆدەربازکردن نییە لەهەژموونی مەگەڵ، بەڵکو دووبارە شێوەپێدانیەتی لە شێوەیەکی زیاتر شاردراوەدا. مەگەڵ نەمردووە، بەڵکو ماسکی ئازادی پۆشیوە.
لێرە مەترسی جیاوازەکە زیاتر دەبێت، چونکە لە کۆمەڵگەیەکدا کە درووشمی ئازادی بەرز دەکاتەوە، جیاوازی دەبێتە ڕسواییەکی گەورە، چوونکە ئازادی نەژیاوەتەوە بەڵکوو قۆتیس کراوەتەوە لە دروشمدا.
هۆرکهایمەر و ئادۆرنۆ -Max Horkheimer- Theodor W. Adorno- لە "دیالێکتیکی ڕوونـاکبیری" نیشانیانداوە کە ئەو عەقڵەی کە مۆدێرنیزم مزگێنیی پێیدا نەبووەتە عەقڵێکی ڕەخنەیی و ئازاد، بەڵکو بووەتە عەقڵی ئامرازێک – عەقڵێک کە پرسیاری "واتا" ناکات، پرسیاری ڕێگە، گەڕان بەدوای ڕاستیدا ناکات، بەڵکو بەدوای "کاریگەری" و "کۆنترۆڵدا" دەگەڕێت.

لە سای ئەم عەقڵە ئامرازییەدا، جیاوازیەکە دەبێتە مەترسییەکی دووبەرابەر، چونکە نەک تەنها ئەنجامەکانی مەگەل ڕەت دەکاتەوە، بەڵکو بنەماکانی یاریەکەشی ڕەت دەکاتەوە.

مەگەلی هاوچەرخ پرسیاری “ئایا ئەوەی دەیکەین دادپەروەرانەیە؟” ناکات، بەڵکو پرسیار دەکات “ئایا کاریگەرە؟” کەسی جیاوازیش کە جوورئەتی پرسیارکردنی دادپەروەری دەکات، وەک ئەوە وایە هەموو دەزگا زەبلاحە ئەژدیهایەکە ڕابگرێت.

بیرکردنەوەی جیاواز لە کۆمەڵگە مۆدێرنەکاندا بە ترسناک سەیردەکرێت، چونکە دژایەتی “خێرایی” دەکات، دژایەتی “قازانجپەرستی و سوودپەرستی دەکات، دژایەتی سیستەم دەکات” لە جیهانێکدا کە بەها بە بەرهەمهێنان پێوانە دەکرێت، هەر دەنگێک کە پرسیاری ئامانجی کۆتایی بکات دەبێتە مایەی هەڕەشەیەك کە دەبێ بوەستێنرێت، لە نێوببرێت.

بەمشێوەیە کەسی جیاواز دووجار لە کۆدەنگی دەردەچێت: جارێک لەبەر ئەوەی لە بیروڕا بەشداری کۆمەڵگە ناکات، جارێکی تریش لەبەر ئەوەی لە پێوەرە چەسپیوە فەرمیەکاندا بەشداری ناکات.

بە نموونە هەربەرت مارکۆزە -Herbert Marcuse- باسی “مرۆڤی تاک ڕەهەند”یی دەکات، ئەو مرۆڤەی هەموو ئاسۆکەی کورتکردۆوەتەوە لە لۆژیکی خەرجکردن-مەسرەفگەرایی و چێژ لە تەکنەلۆژیا وەکو بەکاربەری بێ مەرج وگوێڕایەڵ. کەسی جیاواز لەم جیهانەدا ئەوەیە کە پێداگری لەسەر بینینی دوو ئاراستەکەی تر دەکات و دەیەوێت بیانبینێت: ئاراستەی جوانکاری و ئاراستەی ڕزگارکەری. بەڵام کاتێک ئەمە دەکات دەستبەجێ تۆمەتبار دەکرێت بە نا-واقعی، خەیاڵپەرەست یان نیهیلیست.

ئەمە هەمان میکانیزمی مەگەلە کە شۆپنهاور باسی کردووە: ڕای جیاواز ئەوە نییە کە تاوانباردەکرێت، بەڵکو جوورئەتەکەیە بە خاوەنداریکردنی دونیا بینییەکی تر بۆ جیهان.

ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ نموونەکانی مێژوو، دەبینین بابەتەکە لە سەدەی بیستەمدا دووبارە دەبێتەوە. هەرکەسێک هەوڵیدا بەرەنگاری لۆژیکی تەکنەلۆژیا، تەکنەلۆژیای لێکۆڵینەوە بێتەوە، بە ئاستەنگ هەژمار دەکرا. هایدگەر خۆی سەرەڕای ئاڵۆزیەکانی ڕێچکەی سیاسی، بینیویەتی کە تەکنەلۆژیا تەنها ئامراز نییە بەڵکو شێوازێکی “هەبوونە” کە مرۆڤ کورتدەکاتەوە بۆ سەرچاوە.

کەسی جیاواز کە پێداگری لەسەر ئەوە دەکات کە مرۆڤ زیاترە لە تەنها “سەرچاوەی مرۆیی” یان سەرمایەی مرۆیی، وەک دەنگێکی نالەبار مامەڵەی لەگەڵ دەکرێت. ئەو ئەو زمانە لەناو دەبات کە مەگەل خوی پێوەگرتووە: زمانی کارایی و ژمارە و سوود.

لە کۆمەڵناسیدا ئەم دیاردەیە بە ڕوونی دەبینین لە ڕەخنەی ؛
ماکس وێبەر – Max Weber- لە "قەفەسی ئاسن -iron cage-".
کۆمەڵگەی مۆدێرن بە عەقڵانیەتێکی بیوروکراتی مەحکومکراوە کە تێیدا هەموو شتێک شایانی پێوانەکردنە.
جیاوازییەکە لێرەوە پێداگری لەسەر ئەوە دەکات هەندێ شت هەیە پێوانە ناکرێت: جوانی، خۆشەویستی، قوربانیدان، شێتی، بەهرەمەند. بەڵام مێگەل کە فێری پێواندنی هەموو شتێک بە ژمارە بووە، لەمەدا تەحەدایەک دژ بە وجودی خۆی دەبینێت.
ڕەنگە بەرچاوترین نموونەی ئێستامان چارەنووسی ئەوانە بێت کە دژی سیستەمی نیولیبراڵی ئەمڕۆ ڕادەوەستن. هەر دەنگێک ڕەخنە لە لۆژیکی بازاڕی ئازاد بگرێت، دەستبەجێ بە بەدواکەوتوو یان یوتۆپیایی ناودەبردرێت، نەک بە گشتی لەبەر ئەوەی هەڵەیە، بەڵکو لەبەر ئەوەی بوێری دەرچوون لەو ئاوازە ئامرازییە دەکات کە جیهان وەک زنجیرەیەک لە بازاڕەکان دەبینێت.
لێرەدا جارێکی تر پێشبینییەکانی شۆپنهاور ڕوونتر دەبێتەوە.
رقیان لە کەسی جیاواز دەبێتەوە نەک لەبەر ئەوەی هەڵە دەکات، بەڵکو لەبەر ئەوەی بنیاتی بیرکردنەوەی خۆی ئاشکرا دەکات. ئەمە پارادۆکسی سەردەمی نوێیە کە ئەو ئازادییەی بەڵێنیان پێداین گۆڕا بە عەقڵ سالارییەکی تەکنیکی کە بە توندی خۆی پاسەوان دەکات و هەرکەسێک بوێری بکات و لە دەرەوەی ئەو بیر بکاتەوە، دەستبەجێ دەردەکرێت.
بەم شێوەیە مێگەل دەمێنێتەوە هەرچەندە پەلاماری نوێگەری و عەقڵانیەت بدات، بەڵام دڵسۆز دەمێنێتەوە بە ناوەڕۆکە کۆنەکەی: ڕقبوون لە هەر تاکێک بوێری بیرکردنەوەی جیاوازی هەبێت لە دەرەوەی ئەوان.
ئەگەر فەلسەفە و زانست چارەنووسی کارەساتبارانەیان بۆ کەسانی جیاواز هێناوە، هونەر شانۆیەکی زیاتر دراماتیک بووە بۆ ئەم شەڕە، چونکە هونەر بە سرووشت لەسەر جیاوازی دەژیت، لەسەر ئەوەی بە چاوێکی تر دەبینێت، لە جیهانەوە ئەوە وەردەگرێت لێرەدا مێگەل ئەو چاوانە لە ناوخۆیدا قبوڵناکات. لێرەوەیە مێژووی هونەر زنجیرەیەک بووە لە پرۆسەکانی ڕەتکردنەوە و تەنیایی و سووکایەتی کە مێگەل لە دژی داهێنەران دەیانگۆڕێت.
لە ئەدەبی عەرەبیدا چارەنووسی "مەعەڕی" دەبینین کە بە "زیندیق" "تاوانبار کرا" ناودەبرا چونکە بوێری ئەوەی کرد شیعر بنووسێت کە دووڕووی باوەڕەکان ئاشکرا بکات، جا مێگەل ڕەتیکردەوە بەڵام ئەمڕۆ هێمای ئازادی بیرکردنەوەیە لە میراتی عەرەبی.
هەمان شتیان لەگەڵ تەها حوسێن کرد کاتێک "فی الشعر الجاهلی"ی

بڵاوکردەوە، تۆمەتەکانی کوفر و خیانەت بارانی لێ بارین چونکە بوێری ئەوەی کرد بیربکاتەوە لەو دەقانەی بەلای مێگەلەوە پیرۆزە.
میکانیزمی مێگەل ئەوەیە، یەکەم جار هێرش دەکاتە سەر کەسی جیاواز چونکە ڕیتمی کۆمەڵایەتی دەشکێنێت، دواتر نەمری دەکات ئەوکاتانەی ترسی د□□و□تەوەو هەست بە دڵنیایی دەکات.
مێگەل شەڕت لەگەڵ ناکات چونکە هەڵە دەکەیت، بەڵکو بە هۆکاری ئەوەی سەرکێشی دەکەیت لە خولگەکەی ئەوان دەردەچیت. ڕقیان لێتدەبێتەوە چونکە بیریان دەخەیتەوە لەوەی کە هەڵهاتوون لێی: بەرپرسیارێتی ئەوەی بە چاوی خۆیان ببینن و بارگرانی بیرکردنەوە بە تەنهایی هەڵگرن.
ئەم ڕێگایە بانگەشەنییە بۆ هەموان. ئەمە ڕێگای مەنفایە، ڕێگایەک کە تەنها ئەوانە دەیپێون کە ڕازین بە ڕووتی بژین، بێ دڵنیایی، بێ پاراستن، بێ کۆری چەپڵەڕێزان.
بیرکردنەوەی ئازاد شەرەف نییە، بەڵکو نەفرەتە. ئەوەی هەڵیبژێرێت دەبێت تەنیایی وەک چارەنووس قبووڵ بکات و نرخەکەی بەخوێنی بدات یان دابڕان و بێدەنگی بکات بە چارەنووسی خۆی.
لە کۆتاییدا لەوانەیە ڕاستی تەنها برینێکی کراوە بێت، بەڵام برینی تۆیە، نەک برینی مێگەل.

و.ئامادەکردنی لە عەرەبییەوە: گۆران عەبدوڵڵا

سەرچاوە:
https://www.youtube.com/watch?v=IQA2iiIB4uA

بەکورتی 30 : پارادۆکس ...... دەربازبوون لە مر□قی پارادۆکسال پێویستییە.. ئازاد حەمە

پارادۆکس Paradox (ناکۆک لە خودی خۆیدا) چەمکێکی ناڕوون و بێزارکەرە و پێکۆڵیکردنیش(پێداگریی) لەسەر نزیکبوونەوەلێی

دەمانبات بەرەو ئەوەی، گشت پارادۆکسێک دەزێکی خۆی هەیە، کە هەر ئەو دەزەشە سروشت و ناواخنی دیاریدەکات، بەڵام لەناو پارادۆکسدا خۆدژایەتییەک Contradiction بوونی هەیە، کە پەیوەستە بەدزرەتەوە. وەهای ئەوە، دەزینەوەی پارادۆکس دانپێداهێنانیشە بە شتێک کە هێشتا نایزانیین.

پارادۆکس لە فەلسەفەدا "ئارگیومێنتێکە، کە لە ڕووکەشدا لۆژیکیی دەردەکەوێت، بەڵام لە ڕووی لۆژیکییەوە دەکرێت ببێتە هۆی دەرەنجامێکی دژبەیەک یان قبوڵنەکراو. بە واتایەکی تر، پارادۆکس هەڵوەستەکە یان لەدوانەکە وەک شتێکی دژ بەیەک دەردەکەوێت، کە ڕەنگە ڕاستیش بێت یان ڕاستییەکی قووڵتر دەربخات".

لەوبارەیەوە بە پەیوەستی دەزانیین، بپرسیین: پڕادۆکس لوغزێکی هەزرییە؟ ئەی لە وتووێژا چۆن دەردەکەوێت و چی دەبێتە هۆی دروستبوونی؟ چۆن مامەڵە لەگەڵ پارادۆکسەکدا بکەین؟ دەربازبوون لە پڕادۆکس شیاوە؟ گوتەیەکی پارادۆکسانە لەگەڵ خودی خۆیدا ناتەبا نییە؟ کەسی پارادۆکسال چ جۆرە کەسێکە؟ لە پارادۆکسدا دژایەتییەکیی ڕواڵەتیی بوونی هەیە؟ لەبەرئەوەی بنەمای پارادۆکس زاراوەیەکی نامۆونە، تێگەیشتنلەی قورسە؟زۆرجار ڕەنگە واپێویستکات پارادۆکسێکە لەناونەبرێت، یان نەتوانرێت لەناوببرێت؟ بەرتەسکبوونەوەی پارادۆکس لە سیاسەتدا راستی ئاشکرادەکات؟ لالەزار پارادۆکسی یەکێتییەکان نییە؟

کەواتە با بزانیین پارادۆکس چییە؟پارادۆکس(ناکۆکبوون لەگەڵ خودیخۆدا یاخود دژوەژی) ئەو شتەیە لەتەک خۆیدا ناکۆکە(دژبەیەکە). شیلگیرانەتر بدوێین دەڵێین: لەبەرئەوە پارادۆکس ناکۆکە چونکە لەجیکەیەک لەناوەوەیدا کارناکات و ئەمەش وادەکات لە ڕووی لۆژیکییەوە پەسەندنەکراو بێت. هەروەها پارادۆکس هانماندەدات زۆرتر، قووڵتر بیربکەینەوە لەوەی تیایین. بۆ نموونە لەو ڕاستییەی پێیگەیشتوین، لەوەی بە واقیعی Real دەزانیین.

بەواتایەکی دی، پارادۆکسەکان ڕەنگە وامانلێبکەن، بەو چەمکانەدا بچینەوە، کە گوتومانن یان بەکاریانمانبردوون. "زۆرجاریش پارادۆکسەکان لەسەر ئارگیومێنتە(بەڵگە) لۆژیکییە بەڕواڵەت دروستەکان بنیات دەنرێن، بەڵام لە کۆتاییدا دەبنە هۆی دەرئەنجامێکی نالۆژیکی".

وەهای ئەوەی گوترا، لەسەربنەمای تێگەیشتنێکی فەلسەفیانە بە پارادۆکس دەڵێین: پارادۆکس وامانلێدەکات بە گریمانەکانماندا بچینەوە. دەتوانێت دەرفەتی ئەوەشمان بەدروستبکات، کە لە ناتەبایەکان، لە ڕاستییەکی شاراوە حاڵیببیین. بۆیە لێکۆڵینەوە لە "ناتەبایە لۆژیکییەکان دەمانگەیەننە پارادۆکسەکان". ئەو شتەی

پارادۆکسە کێشەیەکی چارەسەرنەکراوە و خۆشی لە دۆزەکی دوانەییدا دەبینێتەوە: ئەمە یان ئەوە.
مرۆڤی پارادۆکسال کێیە؟ ئەم جۆرە مرۆڤە،کە لە دەوروبەرماندا زۆرن ئەو کەسەی پۆلێک تایبەتمەندی دژبەیەکی تیا بەرجەستەیە. جۆرە مرۆڤێکی رەفتار و هەڵسوکەوت ناتەبایە، یان رەفتارەکانی چاوەڕواننەکراون و کردەکانیشی لە لۆژیکەوە دوورن. ئەمانە، دەکرێت مرۆڤگەلێکی کارا و هاوکات پاسیف بن، دەکرێت سۆزاوی و توندیش بن. کەسی لەم جۆرە ئەوەی لە سەرەتا دەیکات یان دەیڵێیت، ئەوە نییە لە کۆتاییدا دەیکات یان دەیڵێیت، بۆیە تێگەیشتن لە کەسی پارادۆکساڵ قورسە.
سەرباری ئەوە، دەکرێت بگوترێت، کە کەسی پارادۆکسال لەناو کرداری خۆدژایەتیکردندایە self-contradictory و ناڕێکی یاخود ناتەباییش لەخۆدا کۆدەکاتەوە: پارەیەکی زۆر سەرفدەکات و باس لەوەش دەکات، کە داهاتی بەرەو خراپی دەچێت؛ بەردەوام باس لە ئەوین دەکات و ڕقی دونیای لە خانمانە. تەنانەت بەبەڵگەکردنی نەزانی argument from ignoranceیش جۆرێکە لە هەڵەی لۆژیکی یان هەڵەوێژی، کە لە کەسی دژوێژ(پارادۆکسال)دا لە لوتکەدایە.
بەپێی ئەوە بێت لایسەرەوە گوترا، پارادۆکس بەرەو ئەوەشمان دەبات، کە گوزارەی بەهەڵەبردنی لۆژیکی یا هەڵەی لۆژیکی یا هەڵەوێژیش بەهەندوەرگرین. بەهەڵەبردنی لۆژیکی یان هەڵەوێژی بریتییە لە بەکارهێنانی ئاکامگریی ناتەواو یا هەڵە لە کاتی بنیاتنانی بەڵگەیەکی لۆژیکیدا. بەڵگەکە دەکرێت لە ڕواڵەتدا بێکەموکوڕی بێت، بەتایبەت ئەگەر هەڵەکە ڕووکەش نەبێت و درک بە بوونی هەڵەکە نەکرێت. ئەم لایەنە چەواشەکاریی لۆژیکییشی پێدەگوترێت. بۆیە پێشتریش هێمامانبۆکرد، کە پارادۆکسەکان شیکارییان دەوێت، توانای بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانەش بۆ رووبەرووبوونەوەی پارادۆکس گرنگی خۆی هەیە.
ئاماژە بەئەوەشدەکەین، کە جیاوازی لەنێوان پارادۆکس و ناکۆکیدا هەیە. لەناو پارادۆکسدا ناکۆکییەک لەنێوان کردن و نەکردنی شتێک بوونی هەیە. ناکۆکییەکەی ناو پارادۆکس جیایە لەوەی دوو شت ناکۆکن. بەنموونە کاتێک دەڵێین بەفر سپی و رەشە ئەمە ناکۆکییە. چونکە لەیەک کاتدا ناکرێت بەفر سپی و رەشیش بێت. پارادۆکس ئەوەیە، کە سەرەتاکەی شتێکە و دواتری شتێکیترە. بەنموونە: تا کتێب زۆرتر بخوێنمەوە هەستەکەم هیچ نازانم. ئەمە پارادۆکسە چونکە ناکۆکە. بۆ؟ مرۆق،کە زۆرتر کتێب دەخوێنێتەوە ئەوکات بۆیدەردەکەوێت، کە پێشتر چەند نەزانبووە. بەمجۆرە، پارادۆکس وەک ناکۆکیی نییە. پارادۆکس ئامرازێکی لۆژیکییە بۆ دەرخستنی ناکۆکییەکانی ژیان.

هەر تایبەت بە چەمکی پارادۆکس دەکرێت ئاماژە بەوەش بکەین، کە زۆرێک جۆری پارادۆکس هەن (پارادۆکسی کیسەڵەکە، پارادۆکسی مریشک و هێلکەکە، پارادۆکسی درۆ، پارادۆکسی باپیرە، و.....)، لێرەدا یەک نموونە بەهەندوەردەگرین لەسەر پارادۆکس ئەوەش (پارادۆکسی باپیرە) یە کە بەم جۆرەیە: ئەگەر پێش ئەوەی باوکم لەدایک بێت، باپیرەی خۆمم بکوشتایە، ئێستا من لەدایکنەدەبووم.

گەتا گوتنمان لەمەڕ چەمکی پارادۆکس ئەوەیە، کە دەربازبوون لە پارادۆکس گرنگیی خۆی هەیە و ڕێگەگەلیش هەن بۆ چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ پارادۆکسێکدا. کەوابێت، دەرفەت ڕەخسان بۆ هاتنەدەرە، یان دەربازبوون لە پارادۆکس کارێکی لۆژیکییە. دیارە، کە پڕادۆکس سەرەتا ناڕێک و ناڕوون دەردەکەوێت، دواتر مەرجی لۆژیکی تیابەدیدەکرێت و پارادۆکسبوونی خۆی تێدەپەڕێنێت. بۆیە هاتنەدەرەوە لە پارادۆکس یان تێپەڕاندنی بەکردنی پارادۆکسەکە بۆ ڕاستییەکی پشتڕاستکراوە، یان دۆزینەوەی چارەسەرێک بەوە لە پارادۆکس دەربازماندەبێت. ئەمە هیچ ئاسان نییە، چونکە تایبەتمەندی پارادۆکس لەوەدایە کە گیریی و پێوەبوونێکی تیایە، کە زۆرێک ناوی دەنێن ناڕوونی و گومڕایی. بۆیە دەربازبوون لە پارادۆکس هاتنەدەرەوەیە لەو ناڕوونی و گومڕاییە.

ئازاد حەمە
پرۆفیسۆر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی

مەدام ریکامیێه لەدوو نیگاری هاوشێوەدا.. ئاکۆ عەبدوڵڵا

لەڕۆژگاری خۆیاندا ئافرەتانێك جگە لەوەی ناودارانە ژیاون، لەچوارچێوەی نیگاریشدا بەدرەوشاوەیی کێشراون. لەمێژووی هونەری شێوەکاریدا بەتایبەتی پێش دەرکەوتنی ئامێری فۆتۆگرافی چەندانی وەها دەبینرێن. یەکێك لەوانە (جان فرانسوا جولی ئادێلاید بێرنارد)، ناسراو بە (مەدام ریکامیێه 1777- 1849) یە. ناوبراو ئافرەتێکی جوان و سەرنجڕاکێش بوو. باوکی پزیشك بوو. لەئاهەنگێك کەوتە بەردیدەی (جاك ریکامیێه) و بووە مایەی سەرسامی و

شەیدابوونی. ئەو پیاوە یەکێك بوو لەدەوڵەمەندە دیارەکانی کۆمەڵگەی پاریسی، کۆمەڵێك بانکی هەبوو. تەمەنیشی لەسەرەوەی تەمەنی باوکی جولی بوو. لەتەمەنی پانزدە ساڵی شووی پێکرد. دواتر بۆ کێشکردنی عەقڵ و هۆشی پیاوانی سیاسەتمەدار و هزرمەند و هونەرمەند و ئەدیب، جوانی و دڵڕفێنی و ژیری خۆی و سامانی هاوسەرەکەی بەکارهێنا. ساڵۆنێکی کردبۆوە کە ببووە مەکۆی گردبوونەوەی کەسایەتییە ناودارەکانی ئەو ڕۆژگارەی پاریس. ناپلیۆن بۆناپۆرت بەچیایەکی سەرکێش ناوی دەبرد، دواتریش لەبەر تانەوەی کێشە دژی شۆڕش و بارودۆخی ئەوسای وڵات، دووریخستەوە.
مەدام ریکامیێە حەزی دەکرد لەبەردەم نیگارکێشان بوەستێ و ئەوانیش بۆ کێشانی روخسار و پێگەکەی، سەرنجی وردی خۆیان بەکاربهێنن. ساڵی 1800 داوای لە (جاك دەیڤد) کرد کە ناودارترین نیگارکێشی ئەوسای فەرەنسا بوو. ئەوە بوو لەتابلۆیەکدا بەرجەستەی کرد کە تێیدا دەبینرێت لەسەر قەنەفەیەکی نایاب راکشاوە و سەری بۆ دواوە سوڕاندووە و لەبینەر دەڕوانێ. جلێکی سپی درێژی پۆشیوە، لەشێوەی پۆشاکی خانمە شازادەکان کە دامێنەکەی بەسەر قەنەفەکە شۆڕبۆتەوە. قژیشی بەجۆرێك شانەکردووە و شریتێکی رەشیشی بەنێو چەوانی بەستووە وەك ئەوەی ئامادەیی پێوە دیاربێت. روخساریشی جۆرێك لەبەختیاری و هەوڵدانی دەربڕینی قسەی پێوە دیارە. بەگشتیش هیلە لاربووەکانی ناو دیمەنەکە بەرجەستەی هەست و ئەدگاری مێینەن.
بەر لەوەی ئەوکارە بەکۆتا بگەیەنێ، دەیڤد لەلایەکی دیکەی ژوورەکە چاوی بەپۆرترێتێکی دیکەی مەدام ریکامیێە دەکەوێت کە (فرانسوا جیرارد) ی قوتابی خۆی کاری لەسەر دەکرد. ئەوسا دەیڤد زۆر تووڕە دەبێ، چونکە بڕوای نەدەکرد خاتوون لەهەمان کاتدا لەبەردەم قوتابییەکی ئەو دابنیشێ، بۆیە و کەل و پەلەکانی کۆکردەوە و لەکاغەزێك بۆی نووسی (خانمەکەم.. من دەزانم ئافرەتە جوانەکان زۆر سەرقاڵی جوانی و شەنگی خۆیانن، بەڵام پێویستە بزانی هونەرمەندانیش شانازی بەکار و کەرامەتی خۆیان دەکەن. عیزەتی نەفسیان هەیە، ئەگەر لەدەستی بدەن، هەموو شتێکیان لەدەستدەچێت. بۆیە ڕێگەم پێبدە لەو ئاستەدا بوەستم).
هەندێك دەڵێن ئەوەشی بۆ نوسیوە (وەها دابنێ یەك لەو کارانە تەواوکراوە). بەو جۆرە کارەکە زۆر وردەکاری مابوو دەستی لێهەڵگرت، بەتایبەتی بابەتەکانی رازاندنەوەی ژینگە و وردەکارییەکانی دیکەی تایبەت بەجوانکاری. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا تابلۆیەکە وەك شاکارێکی جیهانی سەنگی خۆی هەیە. تەنانەت لەهەموو ئەو کارانەش ناودارترە کە بۆ ریکامیێە کێشراون.
ساڵی 1951 (ڕێنێ ماگریت) ی نیگارکێش بەهەمان ژینگەی کارەکەی

دەیڤد تابلۆی (ڕونگە: مەدام ریکامێیە لەدەیڤدەوە) ی کێشا. لێرەدا نیگارکێش هاوشێوەی بەرهەمە سوریالییەکانی دیکە هەمان ناوەرۆك و بابەتی کۆکردۆتەوە بەڵام بەچەشە و ناونیشانی دیکە. لەشوێن خاتوونی ناوبراو تابوتێکی شێوە نامۆی لەسەر هەمان قەنەفە داناوە. بۆ لەیەکچوونی زیاتری نێوان هەردوو دیمەنیش پاشماوەی کراسە سپیە شۆڕبۆوەکەی خاتوو ریکامیێە لەژێر تابووتەکە بۆ سەر زەویەکە درێژبۆتەوە. ئەو بەرهەمەش وەك کارێکی نوێی شێوەکاری پێگەی دیارە و دوای تێپەڕینی ئەو ماوە درێژە چیرۆکە کاریگەرەکەی کارەکەی پێشووی بەبیر بینەران هێناوەتەوە.

دەیڤد:

جاك لویس دەیڤد (1748- 1825) ی نیگارکێشی فەرەنسی بەیەك لەبلیمەتەکانی نیگار دادەنرێت. بەهۆی گەڕان بەدوای کەلەپووری کلاسیکی گریکی و ڕۆمانی کۆن و داڕێژتنەوەیان بەشێوەی نوێ، توانی قوتابخانەی کلاسیکی نوێ دابمەزرێنی. ئەوسا جاڕی ئەوەیدا دەستنیشانکردنی ساتی درامی و بەکارهێنانی لەناو تابلۆ، بنەمای سەرەکی کلاسیکی نوێیە. بەو کارەشی شۆڕشێکی گەورەی بەسەری ڕێڕەوی ڕۆکۆ هەڵگیرساند. زیاد لەهەموو هونەرمەندێکی ئەو ڕەوتە نوێیەش، زیاتر هەوڵیدا هونەری ڕۆمانی زیندووبکاتەوە. زۆربەی تابلۆکانیشی کە بابەتی مێژوویی و ئەفسانەییان گرتۆتەخۆ، بارگاوین بەپەیامی جۆشدارانە و دروشم و ناوەرۆکی سیاسی و نیشتمانی. لەناو زۆربەشیاندا زیاتر لەڕەنگ، جەختی لەڕێسای ئەندازەیی و هێڵ دەکرد. هاوکات لەکێشانی پۆرترێتیش لێهاتوو بوو. بەدەر لەهونەر، لەکاتی شۆڕشە مەزنەکەی وڵاتەکەی، زیاد لەهەموو نیگارکێشێکی دیکە، ڕۆڵی کارای گێڕا و مکوڕانەش بانگەوازی بۆ چاکسازی سیاسی رادیکالی و راماڵینی دەسەڵاتی ستەمکار دەکرد. لەسەردەمی ناپلیۆنیش بەتوندی جلەوی هونەری شێوەکاری وڵاتەکەی گرتبوو.

ماگریت:

ڕێنێ ماگریت 1898 -1967 ی بەلجیکی لەنیگارکێشە هەرە دیار و کاریگەرەکانی سەدەی رابردووە. لەهونەری شێوەکاری، بەرامبەر بەسەلڤادۆر دالی، بەجەمسەرەکەی دیکەی ڕێبازی سوریالی دادەنرێ. بەڵام سوریالییەتی ئەو لەهی سوریالییەکانی دیکە جیابوو. جۆرێك لەدەربڕینی نەست، یاخود دەربڕینی خەونەکان نەبوو. بەڵکو هەڵزنانەی هەستییانەی کەلوپەلە کێشراوەکان بوو. لەناو سوریالییەکانیشدا تاکە هونەرمەند بوو واقیعیانە وێنەی دەکێشا و

شێوە و چەشەی وەهاشی بنیاد دەنا کە پێشتر نیگارکێشان بەلایدا نەچووبوون. ئەو ستایلێکی وەهای گرتبوەبەر کە بەمەبەستی گەیشتن بەبنیاتی کەش و هەوای سوریالیانە، هەموو هۆکارێکی لەخشتەبردنی چاوی بەکاردەهێنا. بەهۆی خەیاڵی قووڵیش توانی سەرچاوەیەکی هونەری وەهای بۆ بدۆزێتەوەی لەناویدا پێکهاتە هێمایيە بێکۆتاییەکان دەستەبەر بکات. هەر بۆیە سوریالییەتیەکەی بەهەڵگری هزری و شاعیریەتی دادەنرێت. لەتابلۆکانیدا پەنجەرەی وەهای بۆ بینەر کردۆتەوە تاکو لەناویاندا بچێتە ناو لایەنە تاریکەکانی هۆش. واتا لەناویاندا ئەوانەی نیشانداوە کە ناکەونە بەر دیدە. لەکاتی دیارنەمانی هەستیش، رێگەیەکی وەها دەخەنە سەرپشت کە لەشێوە باو و زانراوەکان گەلێك دوورتر دەچن. زیاتریش بەو کارانە ناوبانگی دەرکرد کە لەناویاندا هەوڵیداوە توخمە ئاساییەکان لەڕێچکەی نائاسایی نزیك بکاتەوە تا واتای نوێ ببەخشن کە پێشتر نەزانرابوون. بەوەش هەم بینەر ناچار دەکات زۆر بەوردی لەناوەرۆکەکان بڕوانێ، هەمیش بۆ خۆی بووە نیشانەیەکی جیاواز لەمێژووی سوریالیدا.

ئاکۆ عەبدوڵڵا

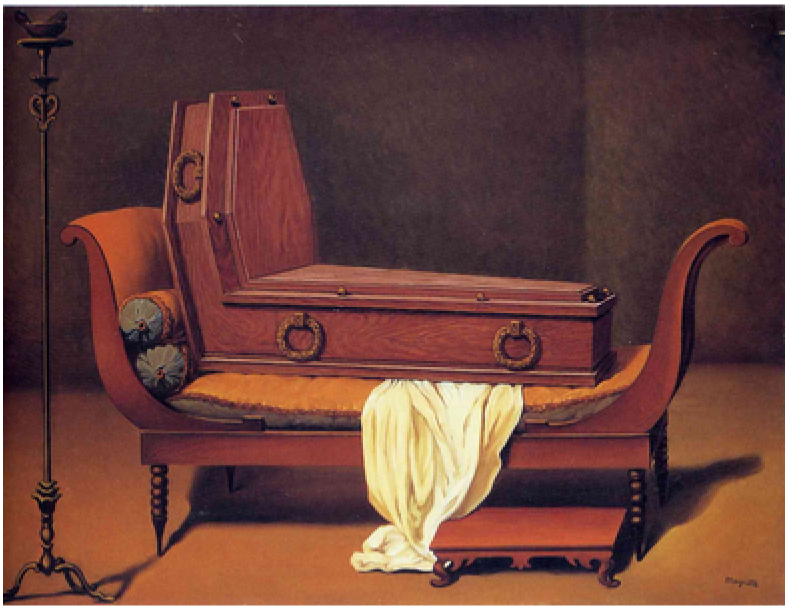

شەڕی کەلتوور دەکەم.. سەلام عومەر

(ترێ بەگەنم، نەوت بەرامبەر خۆراك، وەك داهات بەرامبەر موچە و چەك بەرامبەر ئاشتی).
بێزار بووم لەو ش□□ی چل ساڵی تەمەنم لەسەردانا، شەڕێك لە شەقامەكانەوە دەستی پێكردو لەنێو سەنگەرەكاندا گەرمبۆوە، لە چیاكانەوە هات و لەنێو باڵەخانەكاندا گیرسایەوە، شەڕێك منی كردە دووژمنی چینایەتی و كەچی لەنێو جیاوازیكاندا تووامەوە، خەونەكانی منداڵیمی زیندان كرد، لاویەتیمی بزر كردو چەندی لێی دەگەڕێم نایدۆزمەوە، كاتێك لەداهاتوو دەڕوانم كەلتوورە بەجێماوەكانی مندڵی پرچم دەگرێ و ئاوڕم پێ لەدواوە دەداتەوە.
ئیدی ماندوو بووم دەمەوێ شەڕی كەلتوور بكەم.
بۆیە شەڕی كەلتوور بە ئی خۆم دەزانم چونكە خەریكە زۆر شت لەبیر دەكەین و گۆڕیومانەتەوە بە كاڵا بێبەهاكان، بۆ نموونە ئۆتۆمێلە تێلەكان كە بەمنداڵی درووستمان دەكرد و بەرهەمی بیركردنەوەی خۆمان بوو، گۆڕیمانەوە بە نایلۆنە بێگیانەكان و دواتر لەسەر پشتی كەرەوە سواری لاندگرۆزە میچ بەزەكان بووین، ئەوانەی بەرهەمی بیركردنەوەی ئەوانیدیە.
كۆلارەكاغەزینەكان كە لە ئاسمان لەنگەری دەگرت و نامەمان بۆ

دەنارد، ئێستا بەنامەیەکی ویپچاد ملیۆنان کۆلارەی چینی بێگیان دێتە نێو دەستمان، سەدان درۆنی مەترسیدار لە بانەکان دەکەون.
قولابی راوە ماسی و دارلاستیکەکانی خۆمان کەڕاومان پێدەکرد، گۆڕیوەتەوە بە شمەکە لێزەریەکان، کە توانای داهێنان و دەستڕاستیمانی لەگەڵ خۆی برد و تا ئاوڕماندایەوە دیتمان نیشانەیان لە ئێمە گرتوەو راودەکرێین و ل□ نێو تۆڕی یاساکاندا عاسێ و بەقولابی ئابووریەوە گیر بووین.
خەریکە زیرەکی دەستکرد، تەواوی دەسکردەکانی خۆمان قوتبدا، ق□□م و دەفتەری فڕێدا، نامەی نێو شقارتەی نەهێشت، تەنانەت شیعر و چیرۆکی سادەو بێتامیش دەنووسێ، گۆرانی و موزیك و شێوەکاریشە، خەریکە بێئاگا هەموومان بەدەست تەکنەلۆژیاوە دەبینە ر□ بۆت، هزرمان سڕ دەبێ و چاومان وەك لیدەکان رەشکەوپێشکە دەکا، دڵمان لەترسی شەڕی براکان دەڵێ: چك چك چك.
بۆیە شەڕی کەلتوور دەکەم، چونکە بۆنی مێخەکی سینگی دایکمان بۆتە ئەوجۆرە عەترات□ی زەهرن، رەنگی خەنەو وەسمەی بسکی داپیرەمان بۆتە سوبغی کیمیایی، باول و جلەکوردیە بوکێنیەکانمان بۆتە بەدلەفشەکان و شەکراو خواردنەوە و دەهۆڵ و زوڕنا چۆتە ئەو هۆڵانەی کە دەنگ لەوێدا دیجەیەو هەر لە شەڕی ناوفیلمی سینەماکان دەچێ و خۆ هۆڵی پەرلەمانیش هەر لە بێدەنگی شەقام دەچێ، بێدەنگیەك خەریکە کاسمان دەکا.
شەڕی کەلتوور دەکەم و بەردەوام دەڕژێمە مند□یمەوە، تا لەسەربانەکان پەردەوکول□□ د□بینمەوەو شەوان ئەستێرەکان دەژمێرم، ناوەستم و حەزم لە ئاوی گۆزەکانە، ئەو ئاوەی بەدەستی خوشکەکانمان لە کانیەوە دەیانهێنا، بێزم لە ئاوی نێو نایلۆنان دەبێتەوە، ئەو ئاوانەی لەسەر مێزە بازنەییەکان دادەنرێن و دوای یەکەمین قوم بەساویلکەیمان پێدەکەنن.
حەزم لە چیرۆکی مەڕۆکە و بزنۆکەیە، کە ل□ تەنیشت سینگی دایکمەوە تا خەوتن گوێم لێدەبوو، بۆیە ئەوکات خەونەکانیشمان خۆش بوون، ئیشتیام چۆتە بەرکوڵەکەی بەر ئاگردان و یاری ئەو کەلاشوشانەی بەدزی بابمان دەمانکڕین، لەو تۆپەی تۆپانێمان پێدەکرد و وەك ئێستا کەس نەبوو کەلایەن و تۆپانێمان پێبکا.
دەمەوێ بچمە ژێر کەوایەکەی دایکم تا بۆنی مرادخانیەکەی بابم بکەم، بەدزی پێڵاوە گەورەکانی خوشکم لەپێ دەکەم هەتا بەدووم کەوێ و منیش لەو لاژەلاژە فێرە هاوسەنگی ژیان بم، پێچەوانەی ئەو ناهاوسەنگیەی بەئاشکرا لە پێڵاوە گەورەکاندا بەدیدەکرێت و رەنگدانەوە خستۆتە سەر کادیرەکان، ناهاوسەنگیەك مندا□□ی قوتداین و لاویەتیمانی رەزیل کرد، کامڵیمانی کردە پتڕۆڵ دایانە ئەو

کەمپانیایانەی خەریکە دەمانبەنەوە سەردەمی(ترێ بەگەنم و نەوت بەرامبەر خۆراك).

سەلام عومەر

بە بۆنەی دەستپێکردنی ساڵێکی نوێی خوێندن.. نووسینی – سامی المالح

لە زۆربەی زۆری وڵاتانی دونیا، لەم ڕۆژانەدا، سەدان ملیۆن منداڵ و هەرزەکارو گەنجان، ڕوو لە قوتابخانە و خوێندنگا و زانکۆکان دەکەن. منداڵان و گەنجان ئایندەی میللەتان و مرۆڤایەتین، بۆیە دەبینین ئەو وڵات و میللەتانەی کە چاویان لە ئایندەیەکی باشترە، هەموو ساڵێک لە کێبرکێیەکی هەمەلایانەن بۆ باشترکردن و پەرەپێدانی، نەک تەنها قوتابخانەکان و زانکۆکان، بەڵکو لە باشتر کردنی تەواوی سیستەمی پەروەردە و فێربوون وخوێندندا.
لەو وڵاتانەی گرنگی بە گۆڕانکاری و پێشکەوتن دەدرێ، هیچ گومانێک لای دەوڵەت و حکومەتەکان و کۆمەڵگادا نیە لەوەی کە پەروەردەی نەوەی نوێ و بنیاتنانی مرۆڤی باوەڕ بەخۆ و بە زانست و بە ئایندە، فاکتەرێکی هەرە سەرەکی و گرنگ و کاریگەری گۆڕانکاری و پێشکەوتنە.
ئەو فاکتەرە لە ڕاستیدا، گەلێک لە سامان و سەروەت و نەوت و سیاسەت و بازاڕی نەتەوە پەرستی و نیشتمان پەروەری بەتاڵەی بێ ناوەڕۆک و دوور لە کردارو بیرکردنەوە وداهێنان، کاریگەرترو گرنگترە. نموونەی وڵاتانی وا زۆرن. بۆ ناساندن و زانینی زیاتر لەسەر ئەو وڵاتانە تەنها ئەوەمان بەسە کە ئاوڕێک لە ژیانی ڕۆژانەمان بدەینەوە، جا دەبینین کە هەموو ئەو پێداویستی و بەرهەم و شتانەی ئێمە بەکاری دێنین و ژیانمانی پێ بەڕێوە دەبەین، لە هەموو بوارەکان و ئاستەکاندا، و زادەی ئەو وڵاتانەیە کە مرۆڤەکانیان فێردەبن و کار دەکەن و بەرهەم دێنن و نوێکاری دەکەن و داهێنانی ڕۆژانە تۆمار دەکەن.
ئەی وڵاتی ئێمە؟

منداڵەکانمان و گەنجانمان ڕوو لە چ جۆرە قوتابخانە و زانکۆ دەکەن؟ چ ژینگەیەکی پەروەردە و فێربوون چاوەڕێیان دەکات؟ مامۆستاکانیان تا چ ڕادەیەک ئامادە و ئاسوودە و پڕ چەککراون بە زانست و ئاکامەکانی توێژینەوە و گۆڕانکاریە خێراکانی زانیاری و زانست و هونەری پەروەردە و فێربوون و بیرکردنەوەی ئەمڕۆیی؟ چی کراوە بەکۆتاییهێنان بە کێشەی ژیان و مووچە و دیسپلین و شکۆ و ئاست و جێگای کۆمەڵایەتیان؟
ئایا ژمارەی قوتابخانەکان بەشی ژمارەی قوتابیان و خوێنکاران دەکات؟ ئایا ئەو قوتابخانە حکومیانەی هەن پێداویستیەکانی خوێندن و فێربوون و ئارامی وپێشکەوتنی خوێنکارانیان تێدایە؟ ئایا ناوەڕۆکی بابەتەکانی خوێندن لەگەڵ ڕێڕەوی گۆڕانکاریەکان و پێداویستیەکانی کۆمەڵگا و ژیانێکی باشتر گونجاون و بەردەوام پێشدەکەون؟
دیارە کێشەکان زۆرن، بەڵام کێشەی سەرەکی ئەوەیە کە وڵاتێک یان هەرەمەک نەخشەو پلانیکی ڕوونی، چ نزیک چ دوورمەودا، نەبێت و، ئامانجەکانی دوورو نزیکی دیار نەبن و، هیچ هەڵسەنگاندن و بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە بە کارەکان، لە تەواوی سیستەمەکە لە ئارادا نەبێ.
بێ گومان ڕۆژانە کارێکی زۆر دەکرێ، کارمەندی دڵسۆز و مامۆستای بەتوانا و بوێر زۆرن و ڕۆژانە لە ناو هەموو بوارەکاندا،بە خۆشی و ناخۆشیەوە، کۆششی خۆیان دەدەن و خزمەتێکی بەرچاو و مایەی شانازی بە منداڵان و قوتابیان و کۆمەڵگا دەکەن. باشە بۆ ئەو کارانە دیار نەبن و نەبنە بنەما بۆ گۆڕانکاری و پەرەپێدان و نەخشە دانان بۆ نوێسازی؟
ئەوەی ئەزموونە جیهانیەکان سەڵماندوویانە و ئێستا لای هەموان بۆتە زانیاری ئەوەیە:
پەروەردە و فێربوون و خوێندن، تەنها و تەنها لە کەژێکی ئازاد و بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و زانست و ڕێز لێنان لە مامۆستا و خوێنکار و دامەزراوەکان پێشدەکەوێ، تەنها ئەو ڕێگایەیە وڵات دەخاتە نێو پرۆسەی هەستانەوە و میلەتێک دەگوازێتەوە بۆ قۆناغی هیواو کارکردن و چارەسەرکردنی کێشەکان.
بە حزبی کردنی فێرکردن و پەروەردە، یان بە ئایدیۆلۆجیا خنکاندنی، یان بە سنووردارکردنی بیرکردنەوە و ڕەخنەی بنیاتنەر و شەیدایی بۆ نوێکاری و دۆزینەوەی شتی باشتر و نوێتر، یان بە بازارکردن و بزنسکردن و تایبەتکردن بۆ دەوڵەمەندەکان و چینێکی کەمینە، لە ڕاستیدا ڕێگایەکە بە کوشتنی هیواو ئایندە و لەناو بردنی دەرفەتی پێگەیاندن و بنیاتنانی ئەو مرۆڤەیە، ئەو نەوەیەیە کە بتوانێ

بەخۆشەویستی و توانای زانستی و د□س□زی و بڕوا بە خۆ و بە کارامەیی هێزو هزرو داهێنان، ڕۆژگارێکی گەشەتر و باشتر بۆ خۆی و بۆ نەتەوەی و وڵاتەکەی و مر□قایەتی زامن بکا.
زۆر گرنگە کۆمەلگا ئاگادار بێ لەوەی بۆ ساڵی نوێی خوێندن چی کراوە. دیارە دەبێ شت کرابێ! بۆ نموونە چەند قوتابخانەی نوێ بنیاتنراوە، چەند مامۆستای نوێ دەست بەکار دەبێ؟ لەسەر ڕۆشنایی هەڵسەنگاندن و دیراسەکردنی ئەنجامەکانی هەمەلایەنەی پار ساڵ، چ بڕیاری نوێ دراوە؟ چ گۆڕانکاری دەکرێ؟ چی و چ بوارێک و شوێنێک و لە چ کاتێکدا نوێ دەکرێتەوە؟
بە بۆچوونی من وەک هاوڵاتیێک و مامۆستایێک، هەر کەسێک، هاوڵاتی ئاسایی، یان هوشیارو ڕۆشنبیر، یان ئەکادیمی، یان سیاسەتمەدار، یان لێپرسراو و کاربەدەستی ناو دەوڵەت و حکومەت، یان لە سەرەوە و ترۆپکی دەسەڵات و بڕیار بەدەست، ئەگەر بەکردەوە، ئەوەندەی لە توانایدا هەیە، کار بۆ باشتر کردنی پەروەردە و قوتابخانەکان وژیانی مامۆستا نەدا، مەحاڵە بەڕاستی ودروستی دڵسۆزی ئایندە بێت. مەحاڵە بتوانێ گۆڕانکاری ڕاستەقینە ئەنجام بدا، ماحاڵە ئامانجەکانی میللەتەکەی و وڵاتەکەی بەدەست بێنێت.
مێژوو سەڵماندوویەتی، لە دەیان وڵاتی ئەم جیهانەدا، هیچ گۆڕانکاری ستراتیجی و دوور مەودا و گەیشتن بە ئامانجەکان نەهاتۆتە دی بێ بنیاتنانی مر□ق، ب□ زانست، بێ سیستەمێکی باشی پەروەردە و فێربوون و فێرکردن، بێ بەرزکردنی جێگا و ئاستی ژیانی مر□ق و □□ز گرتن لە مامۆستا بە هەموو پلەکان و ل□ هەموو ئاستەکانی خوێندندا.